

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-112>

УДК 159.923.2

Загурська І.С., Халімончук І.П.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ ВІЙСЬКОВОГО ПСИХОЛОГА У СВІДОМОСТІ МАГІСТРІВ-ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У статті розглядається проблема представлення образу військового психолога у свідомості магістрів-психологів. Образ професіонала є своєрідним еталоном, на який можуть орієнтуватися майбутні фахівці. Часто цей образ формується на основі взаємодії з конкретними людьми, які мають свою професійну біографію, цінності та переконання. Важливо сприяти усвідомленню складових образу психолога, що оптимізуватиме розвиток професійної самосвідомості. Відмічається, що для аналізу образу військового психолога найбільш ефективним є індивідуально-орієнтований підхід до дослідження особистості. Виявлено конфліктну неузгодженість між різними групами моральнісних та діяльнісних конструктів, які складають образ фахівця. Це вказує на суперечності у сприйманні магістрами-психологами професійних якостей та вмінь. Є практична необхідність у ґрунтовному семантичному аналізі структурних характеристик образу військового психолога.

Ключові слова: свідомість, професійна самосвідомість, образ військового психолога, моральнісні конструкти, діяльнісні конструкти.

Zagurska Inna, Khalimonchuk Inna
Zhytomyr Ivan Franko State University

PECULIARITIES OF THE IMAGE OF A MILITARY PSYCHOLOGIST IN THE CONSCIOUSNESS OF MASTERS OF PSYCHOLOGY

Summary. The article deals with the problem of representing the image of a military psychologist in the consciousness of masters of psychology. The image of a professional is a kind of a model that future professionals can orient themselves on. This image is often formed on the basis of interaction with certain people who have their own professional biography, values and beliefs. It is important to promote awareness of the components of the image of a psychologist, which will optimize the development of professional self-consciousness. It is noted that for the analysis of the image of a military psychologist individual-oriented approach to the study of personality is the most effective. It is revealed that in the structure of the image of a military psychologist, constructs that describe moral qualities ("responsibility", "perseverance", "openness", "restraint", "tolerance", "honesty", "goodwill") and activity constructs relating to professional skills ("competence", "sociability", "courage", "discipline", "stress resistance") are of great importance. Conflict inconsistency has been revealed among the various groups of moral and activity constructs that make up the image of a specialist. This indicates a contradiction in the perception of professional qualities and skills by masters of psychology. Thereby, at the level of psychological interpretation, in the perception of this group of testees, the persistence and interpersonal skills of a military psychologist do not necessarily imply his responsibility. The competence is not a guarantee of readiness to interact with others. The importance and necessity of the manifestation of feelings turned out to be situationally dependent. Strict regulation of the activities of a military psychologist can interfere with his openness in working with a person. Professional quality "goodwill", according to the testees, can also have a destructive value, reducing the stress resistance of a military psychologist. To understand the reasons for such conflict inconsistency, it is necessary to have a thorough semantic analysis of the structural characteristics of the image of a military psychologist.

Keywords: consciousness, professional self-consciousness, the image of a military psychologist, moral constructs, activity constructs.

Постановка проблеми. Розвиток професійної самосвідомості значною мірою залежить від розуміння структурних складових професії. Образ професіонала є своєрідним еталоном, на який можуть орієнтуватися майбутні фахівці. Часто цей образ формується на основі взаємодії з конкретними людьми, які мають свою професійну біографію, цінності та переконання.

Професійний досвід також може визначати складові образу психолога у свідомості майбутніх фахівців. Оскільки професійні послуги військового психолога на сьогодні є вкрай необхідними, то існує необхідність досліджень, які б дозволили проаналізувати психологічні особливості сприй-

мання образу військового психолога у свідомості магістрів-психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до аналізу професійних уявлень студентів-психологів представлені у працях К.А. Володіної, О.Д. Дячкина, Н.В. Копилова, Ю.С. Наумова та інших. Зокрема, К.А. Володіна відмічає, що образ світу є невід'ємною частиною свідомості людини, він дає особистості можливість розвиватись у життєвому та у професійному планах. Формування образу майбутньої професії відбувається у процесі навчання. Це значною мірою визначає подальший розвиток професіонала та його ефективність у роботі [2]. О.Д. Дячкин вважає, що

у процесі формування образу професії відбувається перетворення структури предметної діяльності в структуру внутрішнього плану свідомості [3]. Як слушно зауважує Н.В. Копилова, професійні уявлення носять подвійний характер: вони, з одного боку, соціальні, а з іншого – індивідуальні, оскільки відображають досвід конкретного суб'єкта [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для професійного зростання психолога важливим є формування образу майбутнього професіонала. А особливо, якщо це стосується роботи психолога у військовій сфері. Існує необхідність вивчення структури образу військового психолога у свідомості магістрів-психологів. На нашу думку, для аналізу образу військового психолога найбільш ефективним є індивідуально-орієнтований підхід до дослідження особистості (О.Ю. Артем'єва, В.Ф. Петренко, О.Г. Шмельов).

Постановка завдання. Завдання цієї статті полягає у розробці процедури дослідження та аналізі образу військового психолога у свідомості магістрів-психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося з урахуванням принципів суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку особистості (О.Л. Музика). «Суб'єктно-ціннісний аналіз – це комплекс теоретичних уявлень, дослідницьких та інтерпретаційних процедур, які спрямовані на реконструкцію й вивчення внутрішніх особистісно-ціннісних детермінант регуляції поведінки, діяльності та саморозвитку» [5, с. 229]. Для дослідження образу військового психолога використана факторна стратегія дослідження.

Дослідження проводилося впродовж 2017-2018 років. Загальна вибірка складала 25 – магістрів-психологів. Дані матриці, складені дослідником на основі аналізу результатів дослідження, підлягали факторному аналізу за допомогою комп'ютерної програми Statistica 6.0.

Дослідження проходило в декілька етапів.

Перший етап – заповнення спеціально розробленого бланку, де кожен досліджуваний виділяє 10 якостей, які, на його думку, мають характеризувати військового психолога. Навпроти кожної якості прописується їх особистісне тлумачення досліджуваними.

Другий етап – дослідник визначає перелік конструктів, які у заповнених бланках зустрічаються найчастіше.

Третій етап – визначений перелік конструктів пропонується кожному досліджуваному, який оцінює рівень їх значимості у структурі образу військового психолога за 10-бальною шкалою.

Четвертий етап – дослідник складає матрицю (в стрічках – досліджувані, у стовпчиках – їхні оцінки за рівнем значимості кожного конструкту).

П'ятий етап – факторний аналіз та інтерпретація отриманих даних.

Проаналізуємо структуру образу військового психолога у свідомості студентів другого магістерського рівня вищої освіти.

У результаті факторного аналізу методом головних компонент виділилося 5 факторів, які пояснюють 100% дисперсії. Перший фактор складають конструкти негативного полюсу «відповідальність» (-0,76), «впевненість» (-0,76) та конструкти позитивного полюсу «комунікабельність» (0,62) та «наполегливість» (0,75). Враховуючи семантику цих слів, можна назвати фактор «особистісні характеристики» (23,61% дисперсії).

Визначення конструктів, які описують особистісні якості («відповідальність», «впевненість», «комунікабельність» та «наполегливість»), зумовлене їхнім семантичним значенням для цієї групи досліджуваних. Наприклад конструкт «відповідальність», на думку досліджуваних, має таке семантичне значення: «завжди можна покластися», «відповідальне виконання своїх обов'язків». Конструкт «впевненість» тлумачиться як «налаштованість на успіх», «впевненість у власних силах».

Показники кореляційних і семантичних зв'язків між аналізованими конструктами свідчать про їх зв'язок та взаємозумовленість. Зокрема, конструкти «відповідальність» (-0,76), «впевненість» (-0,76) корелюють на рівні $r=0,45$, що свідчить про прямий слабкий причинно-наслідковий зв'язок. Досліджуваним вважають, що якщо військовий психолог впевнений у своїх силах та налаштований на успіх, то він є людиною, на яку можна завжди покластися. Однак негативна валентність конструктів певною мірою нівелиє значимість для досліджуваних цих професійних якостей військового психолога.

Конструкти позитивного полюсу «комунікабельність» (0,62) та «наполегливість» (0,75) мають слабкий прямий зв'язок (0,22). На думку

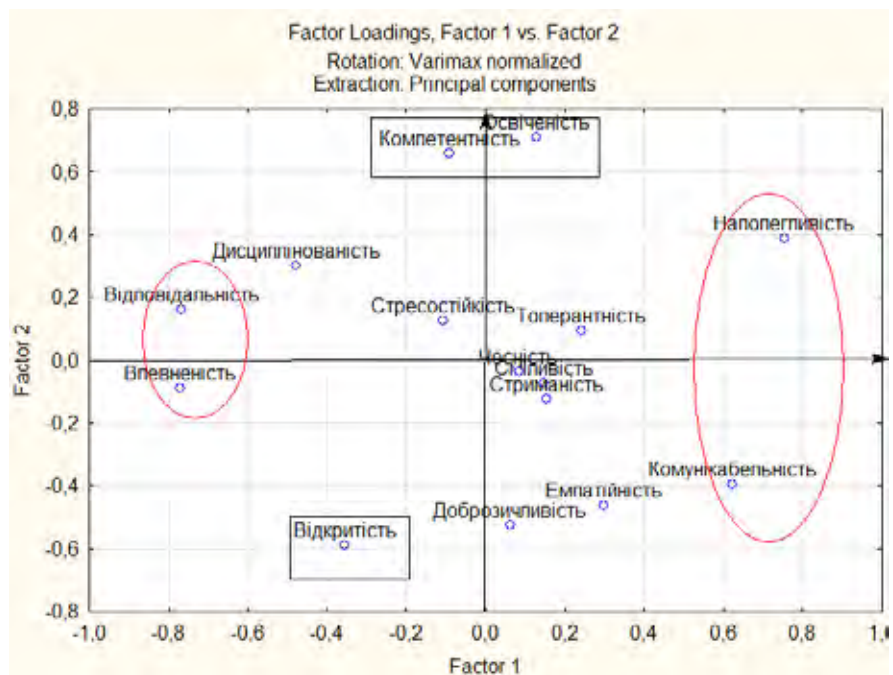

Рис. 1. Факторно-семантичне поле особливостей образу військового психолога у свідомості студентів-магістрів

досліджуваних, військовий психолог, будучи комунікабельним, не завжди є наполегливим.

Показники кореляційних і семантичних зв'язків між деякими аналізованими конструктами свідчать про їх часткову взаємовиключеність. Зокрема конструкти «впевненість» (-0,76) та «наполегливість» (0,75) корелюють на рівні $r=-0,60$ (обернений зв'язок середньої сили). В уявленні досліджуваних, впевнений військовий психолог («налаштований на свої успіхи») не завжди є наполегливим («досягнення поставлених цілей»).

Розташування на різних полюсах двох проаналізованих груп конструктів є ознакою конфліктної неузгодженості, з одного боку, між уявленням досліджуваних про відповідальність та впевненість військового психолога та з іншого боку про його комунікабельність та наполегливість.

Другий фактор (16,14% дисперсії) складають конструкти негативного полюсу «відкритість» (-0,58) та позитивного «компетентність» (0,65), «освіченість» (0,70). Враховуючи семантику цих слів, можна назвати фактор «характеристики професійності».

Визначення конструктів, які описують особистісні якості («відкритість»), та професійні вміння («компетентність», «освіченість»), зумовлене їхнім семантичним значенням для цієї групи досліджуваних. Наприклад, конструкт «відкритість» тлумачиться як «бути готовим на взаємодію» «постійна готовність взаємодіяти». В свою чергу, «компетентність» передбачає «обізнаність у своїй справі», «майстер своєї справи». «Освіченість» включає «наявність знань, розширений кругозір».

Показники кореляційних і семантичних зв'язків між аналізованими конструктами свідчать про їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Зокрема, конструкти «компетентність» (0,65) та «освіченість» (0,70) корелюють на рівні $r=0,29$, що свідчить про слабкий прямий зв'язок. Досліджувані вважають, що військовий психолог будучи компетентним є також освіченим. Конструкт негативного полюсу «відкритість» (-0,58) та один із конструктів позитивного полюсу «компетентність» (0,65) корелюють на рівні $r=-0,42$ (слабкий обернений зв'язок). На думку досліджуваних, будучи обізнаним у своїй справі, військовий психолог не завжди є готовим до взаємодії.

Розташування на різних полюсах двох проаналізованих груп конструктів є ознакою конфліктної неузгодженості, між уявленням досліджуваних про відкритість, компетентність військового психолога та його рівнем освіченості.

Третій фактор (14,77% дисперсії) складають конструкти негативного полюсу «емпатійність» (-0,61), «толерантність» (-0,59) та позитивного полюсу «сміливість» (0,84), «стриманість» (0,75). Враховуючи семантику цих слів, можна назвати фактор «ставлення до підлеглих».

Визначення конструктів, які описують моральні якості («емпатійність», «толерантність») та особистісні якості («сміливість», «стриманість»), зумовлене їхнім семантичним значенням для цієї групи досліджуваних. Наприклад «емпатійність» тлумачиться як «співпереживання». В свою чергу «стриманість» як «контроль власних почуттів».

Конструкти «сміливість» (0,84) та «стриманість» (0,75) корелюють на рівні $r=0,48$, що свідчить про слабкий прямий зв'язок. Тобто, досліджувані вважають, що військовий психолог, будучи сміливим, імовірно є стриманим.

Конструкти «емпатійність» (-0,61) та «толерантність» корелюють на рівні $r=0,18$. Це свідчить про вкрай слабкий прямий зв'язок.

Розташування на різних полюсах двох проаналізованих груп конструктів є ознакою конфліктної неузгодженості, з одного боку, між уявленням досліджуваних про сміливість, стриманість, емпатійність та толерантність з іншого боку. Іншими словами, необхідність прояву почуттів залежить від ситуації.

Четвертий фактор (10,53% дисперсії) складають конструкти негативного полюсу «дисциплінованість» (-0,69) та позитивного полюсу «чесність» (0,92). Враховуючи семантику цих слів, можна назвати фактор «позиція по відношенню до людей».

Визначення конструктів, які описують особистісну якість («дисциплінованість») та моральну характеристику («чесність»), зумовлене їхнім семантичним значенням для групи досліджуваних. Наприклад «дисциплінованість» тлумачиться як «виконання конкретних вказівок». В свою чергу «чесність» передбачає «чисту совість», «відверту розмова».

Конструкт негативного полюсу «дисциплінованість» (-0,69) та позитивного «чесність» (0,92) корелюють на рівні $r=-0,66$, що свідчить про обернений зв'язок середньої сили. Це вказує на те, що досліджувані вважають, що військовий психолог, який виконує конкретні вказівки, не завжди є відвертий у розмові та має чисту совість.

П'ятий фактор (8,11% дисперсії) складають конструкти позитивного полюсу «доброзичливість» (0,54) та негативного полюсу «стресостійкість» (-0,76). Враховуючи семантику цих слів, можна назвати фактор «реакція на ситуації».

Визначення конструктів, які описують моральні характеристики («доброзичливість») та особистісну характеристику («стресостійкість»), зумовлене їхнім семантичним значенням для групи досліджуваних. Наприклад, «доброзичливість» тлумачиться як «доброзичливе ставлення до оточуючих», «бути доброзичливою людиною». В свою чергу, «стресостійкість» передбачає «вміння стійко реагувати», «бути готовим до всього», «витривалість».

Конструкт позитивного полюсу «доброзичливість» (0,54) та негативного «стресостійкість» (-0,76) корелюють на рівні $r=-0,66$, що свідчить про обернений зв'язок середньої сили. Досліджувані вважають, що доброзичливість може знижувати стресостійкість військового психолога.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У структурі образу військового психолога у студентів-магістрантів значимими є характеристики, що описують моральні якості («відповідальність», «впевненість», «наполегливість», «відкритість», «стриманість», «емпатійність», «толерантність», «чесність», «доброзичливість») та знання і професійні вміння («компетентність», «освіченість», «комунікабельність», «сміливість», «дисциплінованість», «стресостійкість»).

Взаємозумовленими виявилися конструкти «відповідальність» та «впевненість», «комунікабельність» та «наполегливість», «компетентність» та «освіченість», «сміливість» та «стриманість». В свою чергу взаємовиключними є «впевненість» та «наполегливість», «відкритість» та «компетентність», «дисциплінованість» та «чесність», «доброзичливість» та «стресостійкість», «емпатійність» та «голерантність».

На рівні психологічної інтерпретації, в уявленні цієї групи досліджуваних наполегливість та комунікабельність військового психолога не обов'язково передбачає його відповідальність. А обізнаність у своїй справі не є гарантом готовності до взаємо-

дії з іншими. Виявлено також вплив ситуаційного фактору на важливість та необхідність прояву почуттів. Жорстка регламентованість діяльності військового психолога може стати на заваді його відвертості у роботі з людиною. Професійна якість «доброзичливість», на думку досліджуваних, також може мати деструктивне значення, знижуючи стресостійкість військового психолога.

Представлене дослідження не претендує на вичерпність та досконалість. Перспективою подальшої роботи є ґрунтовний аналіз причин конфліктної неузгодженості між моральнісними та діяльнісними характеристиками в образі військового психолога.

Список літератури:

1. Артемьева Е.Ю. Психология субъективной семантики. Москва : Наука, 1999. 350 с.
2. Володина К.А. Изучение образа профессии у студентов-психологов. *Концепт*. 2013. № 7. С. 28–35.
3. Дячкин О.Д. Образ профессии в системе целей профессионального образования. *Высшее образование сегодня*. 2009. № 7. С. 20–22.
4. Копылова Н.В. К вопросу о становлении личностно-профессиональных качеств будущего специалиста. *Мир психологии*. 2005. № 1. С. 162–170.
5. Музика О.Л. Основні поняття суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку особистості. *Професійно-орієнтовані завдання з психології* : Навчальний посібник / За ред. О.Л. Музики. 3-тє вид., перероб. і доп. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 465–500.
6. Наумова Ю.С. Теоретичний аналіз проблеми візуально-семантичних образів у психології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2016. С. 123–130.
7. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. 3-е изд. Москва : Эксмо, 2010. 480 с.
8. Шмелев А.Г. Традиционная психометрика и экспериментальная психосемантика: объектная и субъектная парадигмы анализа данных. *Вопросы психологии*. 1982. № 5. С. 34–46.

References:

1. Artemeva Ye.Yu. (1999). *Psikhologiya subektivnoy semantiki* [Psychology of subjective semantics]. Moscow : Nauka, Smysl. (in Russian)
2. Volodina K.A. (2013). *Izuchenie obraza professii u studentov-psikhologov* [Study of the image of profession in the consciousness of students psychologists]. *Kontsept*, no. 7, pp. 28–35. (in Russian)
3. Dyachkin O.D. (2009). *Obraz professii v sisteme tseley professionalnogo obrazovaniya* [Image of profession in the system of goals of professional education]. *Vysshee obrazovanie segodnya*, no. 7, pp. 20–22. (in Russian)
4. Kopylova N.V. (2005). *K voprosu o stanovlenii lichnostno-professionalnykh kachestv budushchego spetsialista* [On the question of forming of personal-professional traits of future specialist]. *Mir psikhologii*, no. 1, pp. 162–170. (in Russian)
5. Muzyka O.L. (2010). *Osnovni ponjattja sub'jektно-cinnisnogho analizu rozvytku osobystosti* [Basic concepts of subject-valuable analysis of personality's development]. *Profesijno-orientovani zavdannja z psykhologhiji* [Professional-oriental tasks in psychology]. Muzyka O.L. (Ed.) (3d ed.). Zhytomyr: Vydavnyctvo ZhDU im. I. Franka, pp. 465–500. (in Ukrainian)
6. Naumova Ju.S. (2016). *Teoretychnyj analiz problemy vizualjno-semantychnykh obraziv u psykhologhiji* [Theoretical analysis of the problem of visual-semantic images in psychology]. *Naukovyj chasopys Nacionalnogho pedagoghichnogho universytetu imeni M.P. Draghomanova, ser.12* "Psychological science", pp. 123–130. (in Ukrainian)
7. Petrenko V.F. (2010). *Osnovy psikhosemantiki* [Basic concepts of psychosemantics] (3d ed.). Moscow : Eksmo. (in Russian)
8. Shmelev A.G. (1982). *Traditsionnaya psikhometrika i eksperimentalnaya psikhosemantika: obektnaya i subektnaya paradigmy analiza dannykh* [Traditional psychometrics and experimental psychosemantics: objective and subjective paradigmas of data analysis]. *Voprosy Psikhologii*, no. 5, pp. 34–46. (in Russian)